

УДК 343.2

О. О. КНИЖЕНКО,
д-р юрид. наук, проф.,
професор кафедри кримінального права,
кримінології та кримінально-
виконавчого права,
Національна академія прокуратури
України,
м. Київ

Г. С. КРАЙНИК,
канд. юрид. наук, асистент кафедри
кримінального права № 1, Національний
юридичний університет імені Ярослава
Мудрого; наук. співробітник лабораторії
дослідження правових проблем
запобігання та протидії корупції
НДІ вивчення проблем злочинності
ім. академіка В. В. Сташиса НАПрН
України, м. Харків
e-mail: vip.krainik@mail.ru
ORCID: 0000-0001-5703-4947

ЩОДО ВНЕСКУ ВАСИЛЯ ЯКОВИЧА ТАЦІЯ У ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ

Проаналізовано поняття об'єкта злочину, види об'єктів злочину, структура суспільних відносин та інші важливі питання щодо об'єкта злочину в наукових працях В. Я. Тація.

Ключові слова: об'єкт злочину, суспільні відносини, предмет злочину, предмет злочинного впливу.

Учення про об'єкт злочину є одним із найважливіших питань доктрини кримінального права, оскільки від з'ясування сутності об'єкта злочину та визначення його поняття залежить правильне вирішення багатьох проблем кримінально-правової охорони. Будучи системоутворюючим елементом складу злочину, об'єкт дозволяє розкрити його соціальну сутність [1, с. 171]; завдяки об'єкту злочину можна визначити його місце в Особливій частині

Кримінального кодексу України (далі – КК України); його з'ясування сприяє розв'язанню проблем кваліфікації, відмежування від суміжних злочинів [2, с. 9].

Ще у 20-х рр. ХХ ст. вченими-криміналістами було висловлено точку зору, яка згодом була сприйнята більшістю вчених і стала сьогодні пануючою у вітчизняній науці кримінального права, що об'єкт злочину є суспільними відносинами. Теорія об'єкта злочину була суттєво вдосконалена й доповнена українськими науковцями, в тому числі вченими Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Так, у 1938 р. професор В. Д. Меньшагін запропонував поділ об'єктів «за вертикаллю» на загальний, родовий і безпосередній. У 1948 р. доцент Д. Н. Розенберг запропонував поділ безпосередніх об'єктів на основний і додатковий (класифікація «за горизонталлю»), а професор І. М. Даньшин у 1965 р. розробив класифікацію додаткових безпосередніх об'єктів на обов'язкові та факультативні.

Дослідженню питання стосовно розуміння об'єкта злочину та обґрунтування того, що саме суспільні відносини є об'єктом злочину, були присвячені монографії Б. С. Нікіфорова [3], В. К. Глістіна [4], М. Й. Коржанського [5] та інших учених.

Значний внесок у розвиток наукового вчення про суспільні відносини як об'єкт злочину зробив у своїх працях Василь Якович Тацій [6–8 та ін.]. Відштовхуючись від філософських категорій загального, особливого та конкретного, він довів існування *загального об'єкта* кримінально-правової охорони, показавши, що ним є вся сукупність суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону. У багатьох своїх публікаціях учений розкриває значення загального об'єкта для визначення соціально-політичної сутності злочину, ступеня суспільної небезпечності різних злочинів, відмежування злочинів від незлочинної поведінки, а також обґрунтовує, що загальний об'єкт складається з низки родових [6–24].

Так, В. Я. Тацій визначає *родовий об'єкт* злочину як певне коло

тотожних чи однорідних взаємопов'язаних суспільних відносин, що повинні охоронятися внаслідок цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [23, с. 105]. Родовий об'єкт злочину передусім має значення для законодавця під час кодифікації норм кримінального права [25, с. 31-32]. Проаналізувавши розділи Особливої частини КК України, які містять статті про відповідальність за злочини з різними родовими об'єктами (які окремі автори називали видовими), він довів, що структура Особливої частини повинна будуватися виключно за принципом родового об'єкта злочинного посягання. Пропозиції В. Я. Тація щодо більш детального опрацювання родових об'єктів різних злочинів було закладено в систему КК України 2001 р.

Крім того, вченим було надано наукову оцінку видовим об'єктам злочину, які притаманні не всім розділам (раніше – главам Особливої частини КК України), проте мають певне значення для більш детального пояснення тих чи інших суспільних відносин. *Видовий об'єкт* об'єднує близькі між собою суспільні відносини в рамках родового об'єкта, що, на думку В. Я. Тація, сприяє більш правильному розумінню і трактуванню кримінально-правових норм. На підставі наукової класифікації об'єктів та з урахуванням особливостей родового, видового й безпосереднього об'єктів злочинів у сфері господарської діяльності вчений розробив їх нову систему за чинним кримінальним законодавством України. У ній уперше в кримінально-правовій науці застосовано підхід, заснований на поділі сукупності господарських злочинів залежно від сфери системи господарства, в якій вони можуть бути вчинені: промисловість, сільське господарство, торгівля та ін. Сьогодні цей підхід, пристосований до нової ринкової системи господарювання, використовується кримінально-правовою наукою та закладений в основу побудови розділу VII Особливої частини Кримінального кодексу України.

Ґрунтуючись на цих розробках, В. Я. Тацій запропонував нові рішення щодо визначення об'єктів більшості існуючих злочинів у сфері господарської діяльності. Це, у свою чергу, дозволило визначити межі дії низки кримінально-

правових норм, встановити механізм заподіяння шкоди суспільним відносинам при вчиненні різних господарських злочинів. На підставі такого аналізу було виявлено суттєві недоліки в практиці застосування законодавства про відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності. У зв'язку з цим піддано критичному аналізу висловлені в науці занадто нечіткі й не досить обґрунтовані рекомендації правозастосувачам, а також виявлено низку неточностей у рекомендаціях Пленуму Верховного Суду України щодо застосування законодавства про відповідальність за господарські злочини та розроблено рекомендації щодо їх усунення [6; 13; 14; 19 та ін.].

Одним із перших В. Я. Тацій висловив думку про розмежування родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності та родового об'єкта злочинів проти довкілля, довівши, що останні мають свій окремий родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері природоохоронних відносин. Шляхом порівняльного дослідження родових об'єктів злочинів у сфері господарської діяльності, злочинів проти власності та злочинів проти довкілля В. Я. Тацій висловив і обґрунтував думку про виділення у КК України розділу «Злочини проти довкілля», а також визначив коло тих злочинів, які мають бути включені до цього розділу [6; 15]. Як відомо, сьогодні ніхто з криміналістів не заперечує необхідність виділення такого розділу в КК, що й відображено у чинному законодавстві.

Застосовуючи порівняльний аналіз родових об'єктів злочинів, передбачених різними розділами Особливої частини КК України, В. Я. Тацій розвинув вчення про її систему. Він висунув й обґрунтував ідею про те, що в Особливій частині КК України розділи, що містять статті про відповідальність за окремі види злочинів, мають бути розташовані саме в такому порядку: злочини проти особи, злочини проти власності, злочини проти довкілля та злочини проти господарської діяльності. Досить лише ознайомитися зі структурою Особливої частини нового КК України, щоб зрозуміти, наскільки прогностичними були наукові погляди В. Я. Тація, висловлені ним ще на

початку 1980-х рр.

Досліджуючи *безпосередній об'єкт* злочину, В. Я. Тацій показав його відмінність від так званого конкретного об'єкта злочину, які ототожнювали окремі науковці.

Безпосередній об'єкт злочину – ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК України і яким злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину, заподіюється шкода. Безпосередні об'єкти поділяються на основний безпосередній та додатковий безпосередній [23, с. 106-107]. Дуже важливо враховувати специфіку безпосередніх об'єктів злочину при кваліфікації кожного злочину, а також при призначенні покарання суб'єктам злочину, визнаним винними в їх вчиненні [26].

Основний безпосередній об'єкт – це ті конкретні суспільні відносини, які насамперед і головним чином прагнучи поставити під охорону законодавець, приймаючи закон про кримінальну відповідальність. *Додатковий безпосередній об'єкт* – це суспільні відносини, яким, поряд з основним об'єктом, заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди [23, с. 108].

Додатковий безпосередній об'єкт поділяється на два види: обов'язковий (що завжди зазнає шкоди при посяганні на основний об'єкт) і факультативний (не в усіх випадках зазнає шкоди при посяганні на основний об'єкт) [23, с. 108].

Досліджуючи злочини проти основ національної безпеки України, В. Я. Тацій по-новому сформулював й уточнив безпосередні об'єкти та предмети деяких з них, показав систему цих злочинів, детально описав об'єктивні та суб'єктивні ознаки їх складу. Вчений також навів низку нових аргументів на користь того, що *структура суспільних відносин* як об'єкта злочину завжди є незмінною і складається з: 1) носіїв (суб'єктів) відносин, 2) предмета, з приводу якого вони виникають та існують, 3) соціального зв'язку (соціально значущої діяльності). Через вивчення взаємодії цих структурних елементів В. Я. Тацій розкрив «механізм» заподіяння шкоди суспільним

відносинам унаслідок вчинення злочину. Він першим у кримінально-правовій науці виділив таке поняття, як предмет злочинного впливу, яким є елемент охоронюваного кримінальним законом суспільного відношення, якому в першу чергу заподіюється шкода, і довів, що предмет злочинного посягання відрізняється не тільки від предмета охоронюваного кримінальним законом суспільного відношення, а й від предмета злочину. Виходячи з цього, він увів у науковий обіг розрізнення у кримінальному праві трьох груп предметів: 1) предмета охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин; 2) предмета злочину та 3) предмета злочинного посягання (впливу).

Для встановлення сутності суспільних відносин важливе значення має їх предмет. *Предмет суспільних відносин* – усе те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують певні суспільні відносини [6, с. 162].

Предмет злочину – будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон пов'язує наявність у діях особи ознак складу злочину [6, с. 164-165].

Предмет злочинного посягання (впливу) – елемент охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, що зазнає безпосереднього злочинного впливу і якому в першу чергу заподіюється шкода [6, с. 167-168].

Значну увагу В. Я. Тацій приділив дослідженню такої складної соціальної категорії, як інтерес та його кримінально-правовим аспектам. Він піддав ґрунтовній критиці погляди вчених, які визначали об'єкт будь-якого злочину через інтерес [27], і показав, що в такому випадку під цією категорією «маскуються» суспільні відносини, що лежать дещо глибше, а тому залишаються прихованими від їх безпосереднього сприйняття. Разом із тим учений заперечував і штучний розрив, і протиставлення категорій «суспільні відносини» та «інтерес», показавши їх нерозривний діалектичний зв'язок.

Проектуючи створене й розвинуте ним загальне вчення про об'єкт злочину на систему злочинів, що вчиняються у сфері господарської діяльності, В. Я. Тацій дав визначення родового об'єкта цих злочинів, яке не втратило своєї

актуальності навіть після тих значних змін, що відбулися в економічній системі України після здобуття нею незалежності. Він уперше визначив структуру відносин системи господарства, які є родовим об'єктом злочинів у сфері господарської діяльності, встановив їх суб'єктний склад, предмет та соціальний зв'язок. На підставі аналізу окремих господарських злочинів В. Я. Тацій визначив «механізм» заподіяння шкоди відносинам системи господарства та ті елементи суспільних відносин, які виступають предметом злочинного посягання, а також виявив ті відносно самостійні складові системи господарства, в яких можуть бути вчинені різні групи злочинів у сфері господарської діяльності. Він показав, що «механізм» заподіяння шкоди суспільним відносинам, які є об'єктом злочинів у сфері господарської діяльності, розрізняється залежно від того, є громадянин, який їх учинив, учасником цих відносин чи ні.

Відштовхуючись від аналізу об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності, В. Я. Тацій досліджував інші складові цих злочинів і, виходячи з цього, сформулював нове у вітчизняній кримінально-правовій науці загальне поняття господарського злочину як вчиненого приватною чи службовою особою у сфері господарської діяльності умисного чи необережного суспільно небезпечного діяння (дії чи бездіяльності), що завдає значної шкоди системі господарства держави.

Таке дослідження з відповідними пропозиціями щодо вдосконалення багатьох норм КК України має важливе значення для науки та правозастосовної діяльності.

Наступність у дослідженнях об'єкта злочину, його ознак. Наукові погляди В. Я. Тація, в тому числі щодо об'єкта злочину, були підтримані та розвинені його учнями (з-поміж яких 8 кандидатів юридичних наук: Гавриш С. Б. «Уголовная ответственность за незаконную порубку леса» (1980); Навроцкий В. А. «Уголовная ответственность за загрязнение водоемов» (1982); Антипов В. И. «Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности

на взрывоопасных предприятиях или во взрывоопасных целях» (1983); Мищук Н. С. «Уголовная ответственность за уклонение от подачи декларации о доходах» (1993); Самощенко І. В. «Відповідальність за погрозу в кримінальному праві України (поняття, види, спірні проблеми)» (1997); Козак В. А. «Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину)» (2003); Анісімов Г. М. «Зловживання довірою як спосіб вчинення злочину (поняття і кримінально-правове значення)» (2003); Чаричанський О. О. «Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом за Кримінальним кодексом України» (2004) та б докторів юридичних наук: Стрельцов Е. Л. «Проблемы уголовной ответственности за преступления в сфере предпринимательства» (1992); Гавриш С. Б. «Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды (проблемы теории и развития уголовного законодательства Украины)» (1994); Навроцький В. О. «Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації» (2000); Маляренко В. Т. «Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика» (2005); Демидова Л. М. «Кримінально-правова відповідальність за заподіяння майнової шкоди в Україні» (2014); Мохончук С. М. «Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства» (2014), а також іншими представниками юридичної науки як в Україні, так і за її межами.

В. Я. Тацій зазначає, що предмет злочину і потерпілий від злочину найбільш тісно пов'язані з об'єктом злочину та є факультативними ознаками складу злочину.

Визнання предмета злочину факультативною ознакою об'єкта злочину, а не складу злочину, як було загальновизнано до цього, у 2005 р. було висвітлено у дисертаційному дослідженні Є. В. Лащука, а у 2006 р. підтримано в дослідженні М. В. Сенаторова.

У 2007 р. Г. С. Крайник запропонував удосконалити класифікацію об'єктів злочину «за горизонталлю», додавши подальші об'єкти, що

перебувають завжди за межами складу злочину, проте яким досить часто заподіюється шкода.

2008 р. колектив учених Університету (В. І. Борисов, Ю. В. Баулін, В. В. Голіна та ін.) провели міждисциплінарне дослідження потерпілого від злочину (факультативної ознаки об'єкта злочину), результати якого стали вагомим внеском у розвиток кримінального права України.

Сьогодні Василь Якович Тацій продовжує дослідження низки важливих кримінально-правових проблем, зокрема: підстави кримінальної відповідальності, склад злочину, об'єкт, предмет та суб'єкт злочину, систематизація злочинів, кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України, злочини проти особи, злочини у сфері господарської діяльності, злочини проти довкілля та інше, є незмінним лідером Харківської кримінально-правової школи.

Список літератури:

1. Правова доктрина в Україні : у 5 т. – Х. : Право, 2013. – Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – 1240 с.
2. Борисов В. І. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : монографія / В. І. Борисов, Г. С. Крайник. – Х. : Юрайт, 2012. – 296 с.
3. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву : монография / Б. С. Никифоров. – М. : Госюриздат, 1960. – 230 с.
4. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений : монография / В. К. Глистин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1979. – 128 с.
5. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны : монография / Н. И. Коржанский. – М. : Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.
6. Тацій В. Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю / В. Я. Тацій ; упоряд. : О. В. Петришин (відп. за вип.), Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов. – Х. : Право, 2010. – 936 с.
7. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве: монография / В. Я. Таций. – Х. : Изд-во при Харьк. ун-те ИО «Вища школа», 1988. – 198 с.
8. Тацій В. Я. Об'єкт злочину [Електронний ресурс] / В. Я. Тацій // Вісник Асоціації кримінального права України : [електрон. наук. вид.] – Х., 2013. – Вип. 1. – С. 126–143. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/8.pdf. – Заголовок з екрана.
9. Тацій В. Я. Уголовная ответственность за коммерческое посредничество : дис. ... канд. юрид. наук : 12.715 / Василий Яковлевич Таций ; М-во высш. и сред. спец. образования УССР, Харьк. юрид. ин-т, каф. уголов. права ; науч. рук. – В. В. Сташис. – Х., 1969. – 280 с.
10. Тацій В. Я. Проблемы ответственности за хозяйственные преступления: объект и система : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Василий Яковлевич Таций ; Харьк. юрид. ин-т им. Ф. Э. Дзержинского. – Х., 1984. – 423 с.

11. Тацій В. Я. Уголовная ответственность за коммерческое посредничество / В. Я. Тацій. – М. : Юрид. лит., 1974. – 87 с.
12. Тацій В. Я. Ответственность за частнопредпринимательскую деятельность и коммерческое посредничество / В. Я. Тацій. – М. : Юрид. лит., 1979. – 134 с.
13. Тацій В. Я. Уголовная ответственность за выпуск недоброкачественной промышленной продукции / В. Я. Тацій. – Х. : Изд-во при Харьк. гос. ун-те ИО «Вища школа», 1981. – 80 с.
14. Тацій В. Я. Ответственность за хозяйственные преступления: объект и система / В. Я. Тацій. – Х. : Изд-во при Харьк. гос. ун-те ИО «Вища школа», 1984. – 232 с.
15. Тацій В. Я. Природоохрнительные отношения как объект преступлений в области охраны природы / В. Я. Тацій, И. Г. Цесаренко // Проблемы социалистической законности : респ. межвед. науч. сб. – Х., 1983. – Вып. 12. – С. 86–92.
16. Тацій В. Я. Объект преступления, предусмотренного ст. 155 УК / В. В. Сташис, В. Я. Тацій // Проблемы социалистической законности : респ. межвед. науч. сб. – Х., 1984. – Вып. 14. – С. 97–102.
17. Тацій В. Я. Об'єкт приписок та інших перекручень звітності про виконання планів / В. Я. Тацій // Радянське право. – 1984. – № 2. – С. 51–55.
18. Тацій В. Я. Об объекте коммерческого посредничества / В. Я. Тацій // Проблемы социалистической законности на современном этапе развития советского государства : межвуз. науч. конф. : тез. докл. (окт. 1968 г.). – Х., 1968. – С. 202–203.
19. Тацій В. Я. Социалистическая система хозяйства как объект хозяйственных преступлений / В. Я. Тацій // Проблемы социалистической законности : респ. межвед. науч. сб. – Х., 1984. – Вып. 14. – С. 81–88.
20. Тацій В. Я. Об'єкт спекуляції та її кваліфікація / В. В. Сташис, В. Я. Тацій // Радянське право. – 1985. – № 6. – С. 51–54.
21. Тацій В. Я. Экономические интересы и проблема объекта хозяйственных преступлений / В. Я. Тацій // Проблемы совершенствования уголовного законодательства на современном этапе : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск, 1985. – С. 36–43.
22. Тацій В. Я. Концептуальні положення і система чинного Кримінального кодексу України / В. В. Сташис, В. Я. Тацій // Проблеми законності : академ. зб. наук. пр. – Х., 2009. – Вип. 100. – С. 278–290.
23. Кримінальне право України: заг. част. : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
24. Кримінальне право України: особл. част. : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
25. Бажанов М. И. Уголовное право Украины: общ. ч. : текст лекций / М. М. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 168 с.
26. Сташис В. В. Непосредственный объект и его значение для квалификации преступлений / В. В. Сташис, Н. И. Панов // Проблемы правоповедения : респ. межвед. науч. сб. – К. : Вища шк., 1989. – Вып. 50. – С. 83–91.
27. Каиржанов Е. К. Интересы трудящихся и закон. Проблема объекта преступления / Е. К. Каиржанов. – Алма-Ата : Казахстан, 1973. – 160 с.

Книженко О. О., Крайник Г. С. О вкладе Василия Яковлевича Тація в исследование объекта преступления.

Проанализированы понятия объекта преступления, виды объектов преступления, структура общественных отношений и другие вопросы по объекту преступления в научных трудах В. Я. Тація.

Ключевые слова: объект преступления, общественные отношения, предмет преступления, предмет преступного влияния.

Knizhenko O. O., Krajnik G S. Contribution of Vasily Yakovlevich Tatsiy in the research of the object of crime.

In the article analyzed the concept of the object of crime, types of the objects of crimes, the structure of social relations and other important issues concerning the object of the crime in scientific studies of V. Y. Tatsiy.

Key words: object of the crime, public relations, the subject of the crime, the subject of criminal influence.

Надійшла до редколегії 05.06.2015 р.

